

הלכות פרבת המזון סימן קפח

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק ב]

רק נמתיק קצת אחר פתת ירושלים ואחר כך לאמר אמן.

(2) אך אם שזה לאחר הברכה יותר מכדי דיבור, כתב לעיל (סי' קכד ס"ק לד) שהיא אמן יתומה, ולכן צריכים להזהר שלא יהיה ההפסק יותר מכדי דיבור.

[משנ"ב ס"ק ו]

לא קפדינן בזה ואומרים אותה כמו שהיא מסדרת בהפלת שמונה-עשרה, לכן אין למחות ביד המנהיגין בזה.

(3) ולגבי ראש השנה, כתב המטה אפרים (סי' תקפג אלף למטה ס"ק ב) שאף אלו המדלגים על תיבת מלך בכל השנה, מימ בראש השנה יאמרוהו, כיון שכל עיקרי התפילות והברכות ביום זה מיוסדים על כבוד מלכותו יתברך.

[משנ"ב ס"ק ז]

או בנקמה.

(4) ובבית האבל, כתב השו"ע (יריד סי' שעט ס"ב) שיש מוסיפים בברכה השלישית נחם ה' אלקינו את אבלי ירושלים וכו' בא"י מנחם ציון בבנין ירושלים, וכן מודפס בסידורים לבני עדות המזרח. מאידך, ראה באר הגולה (יריד שם) שכתב נוסח ברכה רביעית בבית האבל המוכר בשו"ע שם ס"א שאין נהגים לשנות הנוסח בברכת המזון בבית האבל, משום שנוקטים כדברי התוס' (כתובות ח' ב ד"ה כי) שברכת אבלים אינה אלא בעשרה, וכן כתב הגשר החיים (פ"כ סי' ב אות יג), וראה בלקוטי מהרי"ח (סדר ברכת המזון עמ' קכב, ב). וראה מה שכתבנו לקמן סי' קפט ס"ק ה.

[משנ"ב ס"ק ט]

נעשה להם פטפס פרכה ואין בזה משום שאלת צרכיו בשבת.

(5) ומטעם זה, כתב הקצות השלחן (סי' מז בדה"ש ס"ק כא) שאף שהמנהג לאחז את הכוס רק עד אל יחסרנו, מימ ראי לאחזה גם באמירת 'הרחמן' וכו', כיון שנוסח זה הוא מטופס ברכת המזון, וכתבו השערי תשובה (סי' קצ ס"ק ג, בשם החכם צבי) והקפ"ח (סי' קפג ס"ק יט) שיאחזה עד אחרי ברכת 'בורא פרי הגפן', וכן כתב בשו"ת שבט הלי (ח"א סי' רה על סי' קצ) שמנהגו לאחז את הכוס עד ברכת 'בורא פרי הגפן' (חוץ מבטעודה שלישית, משום שאינו שותה ממנה עד לאחר הבדלה).

וכן לענין ברכת האורח, כתב הברכי יוסף (שירי ברכה ס"ק א) שהמנהג הפשוט הוא שגם בשבת מברך האורח את בעל הבית, וכמעשהו בחול, שהרי כל זה מטופס ברכת המזון הוא.

[משנ"ב ס"ק יא]

נעין במעשה רב.

(6) שכתב (אות פז) שסידם הברכה השלישית הוא 'בונה ירושלים אמן'.

[משנ"ב ס"ק יג]

נקימא לן בכל מקום: תדיר קודם, ובדיעבד אם התליף, בודאי יצא.

(7) וכן כתב לקמן (סי' רפו ס"ק יא), שדין 'תדיר קודם' אינו אלא למצוה לכתחילה, אך לא לעיכובא.

ומי שהתחיל לומר 'יעלה ויבא' וכו' שערין לא אמר 'רצה', כתב בשו"ת שאגת אריה (סי' ב) שיפסיק ויקדים לומר 'רצה' ולאחר מכן יחזור ויאמר 'יעלה ויבא', וביאר הקצות השלחן (סי' מז בדה"ש ס"ק יג) שאף לדבריו יש להפסיק רק אם עדיין לא אמר 'ביום ראש החדש הזה', אבל לאחר שאמר כן הרי יצא ידי חובת הזכרת המאורע, וכבר הקדים הזכרה זו להזכרת שבת, ומה תועלת תהיה לו אם יפסיק עכשיו.

ולגבי קריאת התורה בראש חודש טבת, כתב השו"ע לקמן (סי' תרפד

סי' ג, וראה משנ"ב שם ס"ק ו) שצריך לקרוא בפרשת ראש חודש לפני הקריאה של חנוכה, משום שתדיר קודם, ואם טעה והתחיל לקרוא בשל חנוכה, צריך להפסיק ולקרוא בשל ראש חודש. אמנם, במשנ"ב שם (סי' ח) ובביה"ל שם (ד"ה ואם טעה) כתבו בשם הט"ז שאינו צריך להפסיק ויכול להמשיך לקרוא בשל חנוכה וליכאורה לדעת המשנ"ב, גם כאן בברכת המזון ננקט כן שסיים לומר 'יעלה ויבא'. ובספר בירור הלכה (תנינא סי' קפד עמ' שסא, וסי' תרפד עמ' שעג) כתב, שמשמעות דברי החור"א כדברי המשנ"ב בה"ל חנוכה נדבאי שכן דעת רבים מן הפוסקים, שאם התחיל 'יעלה ויבא' לא יפסיק, אלא יגמור 'יעלה ויבא' תחילה ולאחר מכן יאמר 'רצה'.

[משנ"ב ס"ק טז]

ולא תזכיר של שבת. ואפילו אם ספק לו אם תזכיר או לא, תליץ דמסתמא בודאי לא תזכיר.

(8) ואם בטעות אמר 'רצה' וכו' ביום שאין צריך לאומרו, כתב הקצות השלחן (סי' מז בדה"ש ס"ק כה) שאם כבר סיים את הברכה אינו צריך לחזור, וימשיך ממקום שהפסיק.

ואם אחר שסיים 'יעלה ויבא' טעה והמשיך 'ותחזינה' בכתפילת שמו"ע נדבאי הדין אם אחר יעל הנסים המשיך יעל כולם יתברך, כתב הקצות השלחן (שם ס"ב) שיחזור ממקום שטעה ויאמר כהוגן, ואם כבר אמר 'ברוך אתה ה' וכוונתו היתה לחתום בחתימה שבתפילת שמונה עשרה, כתב שם (בדה"ש ס"ק כד) שלא יתקן לחתימה של ברכת המזון, אלא יאמר 'למדני חקיק' דין המברך ברכה לבטלה.

(9) וביתר ביאור כתב לקמן (סי' תכב ס"ק י), שאנו תולים שמן הסתם בירך כמו שרגיל בכל יום, והיינו בלא 'יעלה ויבא', ובשו"ת שבט הלי (ח"ד סי' יח אות ב) ביאר, שאדם נמשך אחר רגילותו אפילו בשבת, ומסתבר ששכח לומר 'יעלה ויבא', ולא אמרנו שאימת שבת עליו, עיין שם.

דוקא אם נתעורר לו הספק מיד לאחר הברכה, אולם אם ברור לו שהיה בדעתו תוך כדי הברכה להזכיר מעין המאורע, ורק לאחר זמן רב נפל ספק בליבו אם הזכירו, כתב לעיל (סי' קיד ס"ק לח) ולקמן (סי' תכב ס"ק ו) לענין תפילה, שאינו צריך לחזור.

ואם העיד קטן בפניו ששמע שהזכיר מעין המאורע, דעת הגר"ז איערבך (ש"ש פ"ז הע' ח) שיכול לסמוך על עדותו, כיון שאין זו עדות אלא גילוי מילתא בעלמא, והרי החוקה שבירך כפי רגילותו אינה חוקה גמורה. נראה כעין זה לענין תפילה לעיל סי' קיד ס"ק לח). אכן, ראה בשלמי תורה (סוכות עמ' שס) מה שהביא בזה.

ושנים המכחישים זה את זה, שאחד אומר שהזכיר והשני אומר שלא הזכיר, כתב הגר"ז איערבך (ש"ש ח"ג פ"ז) שאין אומרים שמסתמא אמר כפי שהוא רגיל, אלא הרי זה ככל ספק דרבנן שהולכים בו לקולא.

[משנ"ב ס"ק יז]

אמר ברוך אתה יי.

(10) ואף ששינה השו"ע בנוסח הברכה, שבשבת ובראש חודש הנוסח הוא 'שנתן' וביום טוב 'אשר נתן', כתב המאמר מרדכי (סי' ט) שלא כתב כן בדוקא, ויכול לומר 'שנתן' או 'אשר נתן'.

[ביה"ל ד"ה שנתן שבתות למנוחה]

ולעניות דעתי יש לעין בזה טובא.

(11) ובישוב קשיה זו כתב הערוך השלחן (סי' ד). שכיון שחכמים תיקנו לומר 'יעלה ויבא' או 'רצה' בתוך הברכה, דין ברכה עליהם וכאילו נאמרים בשם ומלכות, ואם כן איך לאומרים לאחר הברכה, שבאופן זה אינם נאמרים בשם ומלכות, וכעין זה ביאר הגר"ז איערבך (ש"ש פ"ז הע' טו).



הלכות ברכת המזון סימן קפח

צב

באר הגולה

ג' שם מ' ד' קדושי
בשם התוספות ורמב"ם
והנשכח
ה' שם ב' קדושי
רש"י ותוספות ו' טור
וקמ"ג א' שם ב' קדושי
מט

טעמא: ג' צריך להזכיר בברכה שלישית מלכות בית דוד, ואין להזכיר ביה (ג) שום מלכות אחר.
(ד) 'יהאומר' ומלכותה ומלכות בית דוד משיח' טועה, שאין להשוות מלכותא דארעא עם מלכותא דשמיא.
וכן אין לומר ביה (ה) 'אבינו מלכנו': הגה ויש אומרים דאף קשאומר 'עלה ויבוא' לא יספיק 'מלך חנוך ונחום' אלא ידלג מלת 'מלך' (אבודרהם), וסבירא נכונה היא, (ו) אבל לא ראיתי (ז) נוהגין כן: ד' הנסח ברכה זו פותח ביה "יהאומר" אלהינו" (ז) או "נחמנו ה' אלהינו", (ח) וחותם ביה "בונה ירושלים" או "מנחם ציון בנגן ירושלים".
(ט) ואין לשנות הנסח משבת לחל, דבין בשבת בין בחל אומר (י) גסחא אסת: הגה [*] ויש אומרים (יא) דאומרים "בונה ברחמי ירושלים", וכן נוהגין (מרדכי סוף ברכות): ה' 'בשבת' (יב) אומר ביה 'רצה והחליצנו', ובראשיתך יום-טוב וחלו של מועד אומר 'יעלה ויבוא'. ואם חל אחד מהם בשבת, אומר 'רצה והחליצנו' (יג) ואחר-כך 'יעלה ויבוא'; ואינו מזכיר של שבת (יד) ב'יעלה ויבוא' ולא של יום-טוב וחלו של מועד וראשיתך (טו) ב'רצה והחליצנו': ו' טעה (טז) ולא הזכיר של שבת, (יז) *אומר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם *שנתן שבתות (יח) למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, ברוך אתה ה' מקדש השבת".

באר היטב

שערי תשובה

[*] ויש אומרים דאומרים כו', עין בשערי תשובה, וצ"ע בב"י שכתב משום

באר הגולה

* אומר ברוך אתה ה' אף-על-פי שאם היה מזכיר במקומו לא היה נסח ברכה בשם ומלכות, הנה משום שששהוא מוכיח בברכה השמחה ורי היא גלגלת בברכה שיש בה שם ומלכות בסתמא ותחיתא, דסתמא ותחיתא הראשונה מוללת בלן, אבל בין ששם 'בונה ירושלים' ואומרה ברכה בפני עצמה לא הרי סמכה להכרתה בין שאניה אלא אקראי בעלמא (מב"י): * שנתן שבתות למנוחה. עין במשנה ברוכה מה שכתבנו בשם הש"י לענין אם אינו יודע נסח ברכה זו וכו', ולענין דעתי' יש לענין בנה טובא⁽¹⁾, לפי מה שפסק השלחן ערוך לעיל בסימן קיד סעיף ו' דאם שכתב לומר 'משיב הרוח' וכו' עד שלא התחיל אפה קדוש' דאומר 'משיב הרוח', והוא הדין לענין 'יעלה ויבוא' לשנוב קדש שהתחיל 'מוריס', וקולקסן בסימן חכב סעיף א, והשעם בכל זה משום דבין שלא התחיל צדן ברכה אחרת לא נקרא צדן סיים ברכה, אם-כן הכא נמי בגנינו: ונהי דתקנו רבנן לסתכלה לומר נסח ברכה שנתן שבתות וכו' דהכי עדיף טפי, בדכתיבין מעקרא, אבל היכא דאינו יודע הנסח למה לא יאמר כאן 'רצה' קשהא שבת או 'יעלה ויבוא' קשהא יום-טוב בין שלא התחיל צדן ברכה שאחרת, ובעוסק צדן בברכת 'נחום' ומי? ואם תרצה לחלק ולומר דלענין ברכת-המזון שאני, דחשבי רבנן סיים ברכה מפנין שגמר ברכת 'בונה ירושלים', ובאפילו הכי היכא דהוא מברך בשביל מצין סקארע ברכה מן-הדת הקלו ולא הטרדו לחזור לראש כשנברך, כל זמן שלא התחיל ברכת 'משיב הרוח' וכו', זה אינו, דהא הכיאו ראה לדינן הנ"ל מענינו דמניי תקנה קדש שהתחיל 'משיב הרוח' וכו', אלא דלא חשיב סיים ברכה קדש שהתחיל ברכה שאחרת, ואם באה לרחק ולחלק כמו שכתבנו אין מקור לדינן. איבא, דין זה דשלחן-ערוך הנ"ל בסימן קיד וקלסן בסימן חכב לאו מלמא בריבא היא, דכמה ראשונים פליגי על זה, עין שם לעיל בבאר הגולה, ומקל מקום לפי דעת השלחן-ערוך

'נחום' יאמר בשבת גס' כן 'נחום' (ה) ואף-על-גב דאסור לתבוע צרכיו בשבת, הכא שאני, דטפס ברכה כן היא תמיד. (ו) וגם כל 'הרחמן' יכול לומר בשבת אף-על-פי שאין מטפס הברכה שתקנו חכמים, שפנין שנתנו הפל לאמרם בכל פעם שמברכין ברכת-המזון, נעשה להם קטפס ברכה ואין בנה משום שאלת צרכיו בשבת⁽²⁾: (י) גסחא אסת. והנ"א כתב שהעקר בהר"י, שבהל יאמר 'נחום' נא' במנהגו ובשבת יאמר 'נחמנו' וכו' ומסים 'מנחם' וכו', וכן יש עוד (ז) כמה ראשונים שסוברין כן: (יא) דאומרים בונה ברחמי וכו'. משום (ב) דכתיב "שבתי לירושלים ברחמים" וגו', (ט) וגם מאחר שהתחיל בתחלת הברכה ב'נחום' מסיים נמי ברחמים כדי שיהיה התחיתא מצין הפתיחה משום, ומכל מקום לכלי עלמא אין מעבב כלל. ועין במעשה-רב⁽³⁾: ה' (יב) אומר ביה. לפי שהוקרה זו וכן 'יעלה ויבוא' הם בקשת רחמים, קבעום בברכת 'בונה ירושלים' שהיא גס' כן בקשת רחמים, ולא בברכת הארץ שהיא הודאה; (י) ואם הזכירם בברכת הארץ לא יצא וצריך לחזור ולהזכיר ב'בונה ירושלים': (יג) ואחר-כך 'יעלה ויבוא'. מפני ששבת הוא פדיר, וקניא לן בכל מקום: פדיר קודם, ובידיעבד אם העלית, בודאי יצא⁽⁴⁾: (יד) ב'יעלה ויבוא'. דהא כבר הזכיר שבת ב'רצה', (טז) ולמה יחזור ויזכירנו: (טז) ב'רצה והחליצנו'. דהא תקנו על זה נסח בפני עצמו 'יעלה ויבוא', ולמה יכפילנה פעמים: ו' (טז) ולא הזכיר של שבת⁽⁵⁾. ואפילו אם ספק לו אם הזכיר או לא, (יז) תלין דמסתמא בודאי לא הזכיר⁽⁶⁾: (יז) אומר ברוך אתה וכו'.⁽⁷⁾ ואם אינו יודע נסח ברכה זו, חוזר לראש, ואם יודע שהתחלה והסיום, אף שאינו יודע שאר הנסח

שער הציון

(3) פרי-מגדים בשם רש"י: (ג) מנ-אברהם ואלה רבה, וכן הוא דעת הש"י: (ד) הלבוש ועלת-תמיד, ועין בדברי-ממודות שחולק על זה: (ה) בית-יוסף: (ו) בשם שבל-לקט ודרכי-משה בשם אור ורוע: (ז) ר"ח המוכא באור ורוע והאור ורוע והאשכול והרא"י והרוקח, ועין בסר"א שכתב גס' כן דבתיקא על-פל-פנים צריך לסיים בשבת בנחמה ובחל ב'בונה ירושלים', אלא דבפתיחה אפשר דבין בחל ובין בשבת יכול לפתח ב'נחמנו', עין שם: (ח) עין בבית-יוסף: (ט) צפת-תקנים. ועין בנסח ברכת-המזון של הרמב"ם ששם כתב גס' כן 'ברחמים': (י) מנ-אברהם וכו' וכן כותב בהדיא בפה"ג וכו' שכתב באלה רבה: (יב) בית-יוסף: (יג) כן מוכח לפי מה שפסק הסגן-אברהם והש"י ותרבה אחרונים לקמן בסימן חכב לענין 'יעלה ויבוא', דלא כהרמ"א שם, והוא הדין הכא, ובפרט לפי מה שפסקר שם בבית-יוסף דהירושלמי מני' לענין ברכת-המזון, וכן הוא דעת הגר"א שם בזהלטה, עיי"ש, אם-כן הרי מוכח שם בהירושלמי [פסק שלשה שאכלו הלכה ד] בהדיא דלענין ברכת-המזון דשבת אפילו ספק חזר, וכו' שכתב הסגן-מגדים בסימן חכב



הלכות ברכת המזון סימן קפח

ואם טעה ולא הזכיר של יום טוב, אומר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר (ג) נתן (יח) ימים טובים לישראל (יט) לששון ולשמחה את יום חג פלוני הנה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים".
ואם חל (כ) יום טוב בשבת, אומר "שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לששון ולשמחה את יום חג פלוני הנה, ברוך אתה ה' מקדש השבת לישראל והזמנים". (כא) וכל ברכות הללו בפשם ומלכות. והא דסגי בהך ברכה, דוקא בשנפך (כב) קדם שהתחיל 'הטוב והמטיב', אבל אם לא נזכר (כג) *עד שהתחיל 'הטוב והמטיב' צריך *לחזור (כד) *לראש ברכת המזון: ז [*] "אם

באר היטב

יודע נסח ברכה זו שמזכיר כאן שנתן שבתות למנוחה כו צריך לחזור לראש ביתן שאינו יודע לתקן חסרון, אלא דאם יודע שהתחיל והסיום סגי אף שאינו יודע שאר הנסחא כנראה, ט"ו: (ג) נתן. ובר"ה א"א בזה ודברך מלבנו אמת. מהר"ל. וא"א לששון ולשמחה ברה"ה. דבר בעל כח"ג פסק דבר"ה י"ב והינו חולה

משנה בברכה

שבאמצע כנאוי, אומרה ואין צריך לחזור לראש (ט"ז וש"א). וצ"ע מה שכתבנו בבאר היטב: (יח) ימים טובים לישראל (יט). צריך לומר 'לעמו לישראל': (יט) לששון ולשמחה. ובראש השנה (יג) אין אומרים 'לששון ולשמחה', גם אין אומרים 'ודברך מלבנו' וכו': וזה נסחו: (יז) "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן ימים טובים לעמו לישראל את יום הזכרון הזה", ואינו חותם בה כמו בראש חודש, והו' דעת המגן אברהם שחולק על נוסח הגדולה שמשנה ראש השנה לשאר יום טוב, אבל הרבה (טו) אחרונים הסכימו לדעת נוסח הגדולה, וצ"ל כן צריך לחתום "ברוך אתה ה' מקדש לישראל ויום הזכרון". ואם שכח והתחיל 'הטוב והמטיב', גם כן דעת המגן אברהם דשוב אינו חוזר כמו בראש חודש, ואל"ה בזה חולק עליו וסבירא לה דחזרו"ה. וביום הכפורים לענן חולה שצריך לאכל בו וצריך לומר בו 'עלה ויבוא', כדלקמן בסיון תריח סעף י"א, אם פתח ב'הטוב והמטיב' ונזכר שלא אמר 'עלה ויבוא' אינו צריך לחזור, וכמו בראש חודש, ואם נזכר קדם שהתחיל ברכת 'הטוב והמטיב', (טו) יש אומרים דצריך לומר 'ברוך שנתן ימים קדושים לישראל את יום הכפורים הזה', בלי חתימה, (יז) ויש אומרים דבזה לא תקנו חכמים כלל נסח ברכה להשלים הזכרת 'עלה ויבוא', וכל שלא אמר במקומו שוב אינו חוזר, וכן מסתבר: (כ) יום טוב בשבת, אומר וכו'. ומי ששכח ולא אמר שניהם, אבל אם לא רצה' ולא 'עלה ויבוא', ולחיי צריך לכלל שניהם, אבל אם שכח של שבת לבד, אומר רק 'אשר נתן שבתות למנוחה', וכן בשכח של יום טוב לבד אומר 'אשר נתן ימים טובים לעמו לישראל' וכו' [נאחרונים]: (כא) וכל ברכות הללו וכו'. פרוש, פתיחת הברכות: (כב) קדם שהתחיל הטוב וכו'. הינו שעומד אחר

שערי תשובה

דכתיב שחיי לירושלים ברחמים, ע"ש: [*] אם טעה וכו'. וכתב ב"י בשכח רצה והתחיל לומר בא"י ונזכר וסם למדי חקיר, אפילו למ"ש הריטב"א בחדושי דרש"ת קצת יודע שאר הנסחא כנראה, ט"ו: (ג) נתן. ובר"ה א"א בזה ודברך מלבנו אמת. מהר"ל. וא"א לששון ולשמחה ברה"ה. דבר בעל כח"ג פסק דבר"ה י"ב והינו חולה

באר היטב

הפ"ל צריך עיון למעשה: * עד שהתחיל וכו'. עין במשנה בברכה מה שכתבנו בשם החת"א. והנה משארי אחרונים משמע דמשהתחיל ברכה זו שוב אין תקנה וחזר לראש, ולא כח"א, ונראה לי דסבירא להו דהא דאמרין בפ"ס דקשפתח ב'הטוב והמטיב' חזר לראש הוא משום שצ"ל צריך זה נזכר הסיח דעתו מברכה שלישית, וכן משמע באמת בירושלמי פרק שלשה שאכלו, הלכה ה, עין שם בבג"מ, וכן מבאר באור ורד"ק בהלכות סעודה סימן ר, עין שם, ולפי זה מאי מהני שיאמר 'אשר נתן מנוחה' הרי על-כ"פנים קשאר ברוך אתה ה' חשב אדעת ברכה רביעית ומלא כבר הסיח דעתו מברכה שלישית, וצ"ל כן דינא דח"א צריך עיון גדול: * לחזור וכו'. אם נזכר בברכת המזון ואינו יודע באיזה ברכה עומד, חוזר לראש ברכת המזון, אם לא שידע בברכה שאמר איתא מהברכות, שאז אינו חוזר אלא למקום שמתקן (ברכי יוסף): * לראש ברכת המזון. הנה אף דקראב"ד וקראב"א ורבנו יונה סבירא להו דחזר ל'בונה ירושלים' ביתן שהוא עומד צדן בברכת 'הטוב והמטיב' נדאם גמר גם 'הטוב והמטיב', כללי עלמא חוזר לראש ברכת המזון, מכל מקום סתם לדעת דחוזר לראש, משום דתקנאב"ם ורש"י וקראב"א קימי כהנא שיטתא דחזר לראש. והנה אף שמשארי ברוך גם כן שדעתו כקראב"ד מכל מקום אין לוח מפסק המחבר, כי חפשי וצאתי עוד חבל ראשונים דקמי בלהו בשיטה זו, הלא הנה נראה בחדושי על הרי"ף והאור ורד"ק ורבנו יונה ותוספות ורבנו יונה על ברכות ובשיטה מקצת ומגדול-עד בשם גדולי העורפתיים ורי"א. וטעם שיטה זו העתיק המגן אברהם בסעף קטן ח סברת הרא"ש, דכלהו ג' ברכות חשיבי בברכה אחת, וצ"ל ידענה הוליד לנו דין חדש, דלא דוקא בענין זה, והוא הדין בכל מקום ששעה נכנסו שלא הזכיר בריית ודבר בברכה הארץ או מלכות בית דוד ב'בונה ירושלים' דחוזר לראש ברכת המזון. וצ"ע בסרי-מגדים שפסקא מאד בזה, דהנה דלטעם הרא"ש מוכח דין זה, מכל מקום לרש"י שכתב טעם אחר בענין זה, עין שם, גוראי בסעף בברית ותורה וכהא' בנא אינו חוזר רק לאותה ברכה ששעה בה, וכן להקדים שכתב גם כן דחזר לראש, אולי טעמו גם כן הוא כסברת רש"י, עין שם, וכן

ברכת 'בונה ירושלים'. ואם נזכר אחר שאמר תבת 'ברוך אתה', פשוט דחזר לומר רצה והתחיל או 'עלה ויבוא' ואומר אחר כך 'בונה ירושלים' וכו'; ואם נזכר אחר שאמר כבר ברוך אתה ה', (יח) מהנכון שישים תכף למדני חקיר' כדי שלא יהיה השם לבשלה, והו' צדן כלא סים הברכה וחזר לרצה"ה: (כג) עד שהתחיל הטוב וכו'. כתב החת"א: רוצה לומר, שאמר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל", זה מקרי התחלה לברכה זו, אבל אם אמר רק "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם", סים "אשר נתן שבתות למנוחה" וכו' ואמר כך יחזר ויאמר ברכת 'הטוב והמטיב'. וצ"ע בבאר היטב: (כד) לראש ברכת המזון. דקנין דכבר סים סדר ברכות דאורייתא והסיח

שער הציור

הלכה נקט הירושלמי לגבי ראש חודש בגדר ספק, לאשמעין דלגבי ברכת המזון דשבת אפילו ספק חזר. והנה בלחם-המזון בפרק תפלת השחר מצד לחלק ודוקא לענין תפלה דלא תא אלא ספק, גם כן מחמירין משום דתלואי שיתפול אדם כל היום בלו, מה שאין כן לענין ברכת המזון. ולענין דעתי לא הויא כלל, דהרי המימרא שם בירושלמי פרק אין עומדין דספק הזכיר של ראש חודש ספק לא הזכיר חזר, הוא בשם רבי אלעזר, ואיהו סבירא לה בבבלי דף כא דבספק התפלה אינו חוזר ומתפלל, וצ"ל בדר"ה דטעמה דבדאי קשיין לה משום דהוא אדיל בזה הקדלו, ובהיא ירושלמי דמצינן שהביאו הפוסקים, ואם כן הוא הדין בברכת המזון נמי: (יג) מגן אברהם: (יד) אף דבדר"ה הסיח איתא בלא שם ומלכות, והו' לפי שיטתו שהעתיק בראש חודש גם כן את הפתיחה בלא שם ומלכות, אבל לפי מה שכתב לקמה מהרבה ראשונים דכלם סבירא להו דגם בראש חודש הפתיחה בשם ומלכות, וכל-שכן בזה: (טו) אליה רבה וקראב"א, וכן מצדדים הבגד"לשע ורש"י וקראב"א, ובאמת אפילו אם נסביר דהמגן אברהם בדין השני דשנה לראש חודש בשכח והתחיל 'הטוב והמטיב' שאין מחזירין משום דיש מקצת פוסקים שסבירין דמחר להתענות בראש השנה, ואם כן אי בעי לא אכל כלל, וכמו שכתב בשי"ט טעם זה לענין ראש חודש, מכל מקום לענין חתימה לא נזכר שום דבר בסוגיא, דלחיי מספקא לן דלא חתמין בה משום דאי שכח לגמרי אינו חוזר, אלא פשוט דטעם הספק בשי"ט הוא אי ראש חודש חשיב כיום טוב לענין לתקן בשבילה ברכה ארבה בפתיחה וחתימה, וכן דהכי הוא, פשוט דראש השנה יום טוב גמור הוא וצריך לחתום (וקצת יש לשיב סברת המגן אברהם לפי מה שהסביר בחוספי הרא"ש ספקא דגמרא לענין ראש חודש, עין שם, אף הלא הרא"ש בעצמו לא סמך שם על טעם זה לדינא אפילו לענין ראש חודש, עין שם בסוף דבריו), וצ"ע זה העיר גם כן גוראב"א, עין שם: (טז) מגן אברהם: (יז) גוראב"א, וגם דעקר דיתא דסימן תריח סעף י' אינו ברור, וכמו שצ"ע צ"ל בזה אחרונים שכתבו דלאחר שאמר השם וצ"ע במאמר מרדכי שם: (יח) כן כתב החת"א, ומשום כדי שלא יצטרך להוסיף ברכת 'אשר נתן' ללא צורך, ואף שיש איתא אחרונים שכתבו דלאחר שאמר השם



צג

בְּאֵר הַגּוֹלָה

ט הרי"ף שם
ורמב"ם בשם
י שם בגמרא כ' סמ"ג
וקלבו ורענו ורחם
נחב א חלק ב' ל' טור
בשם רבי יוסף
ומפורכי
פורכי בשם
דשבת

טָעָה וְלֹא הִזְכִּיר כֹּה שֶׁל רֹאש־חֹדֶשׁ, בֵּין בָּיוֹם * בֵּין בְּלִילָה, [*] (כֹּה) * אָמַר "כִּרְוֹן שֶׁנֶּתַן רֹאשֵׁי חֳדָשִׁים לַעֲמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְזִכְרוֹן", וְיֵאֵינוּ חֹתֵם כֹּה, וְהוּא שֶׁנֶּזְכַּר קֹדֶם שֶׁהִתְחִיל 'הַטּוֹב וְהַמְּטִיב', 'אָכַל אִם לֹא נִזְכַּר עַד שֶׁהִתְחִיל 'הַטּוֹב וְהַמְּטִיב' אֵינוּ חֹזֵר, (כֹּז) מִפְּנֵי שֶׁאֵינוּ חַיֵּב לְאָכַל פַּת כָּדִי שֶׁיִּתְחַיֵּב לְכַרֵּךְ בְּרֶפֶת הַמִּזוּן. (כז) 'בְּחֹל' הַמוֹעֵד יֵדִינוּ כִּרֹאש־חֹדֶשׁ: הֵגֵה וְאָפְשֵׁר דְּמַכְּלִי מְקוֹם יֵשׁ לְאֶמְרוֹ בְּתוֹךְ שָׁר 'הַרְחֵמֶנּוּ', כִּמוֹ שֶׁנֶּזְכָּר לְעִיל סוּף סִימָן קְפוּ גַּבִּי 'עַל הַנְּסִים'. [*] וְאוֹלֵי יֵשׁ לְחַלֵּק כִּי בִּיְצֻלָּה וְיִבּוֹא יֵשׁ בּוֹ הַנִּכְבָּת שְׁמוֹת * וְאֵין לְאֶמְרוֹ לְבַשְׁלָה, כֵּן נִרְאֶה לִי וְכֵן נִזְהָגִין. לֹא כֹל רֹאש־חֹדֶשׁ בַּשַּׁבָּת וְהַזְכִּיר שֶׁל שַׁבָּת וְלֹא הִזְכִּיר שֶׁל רֹאש־חֹדֶשׁ, וְלֹא נִזְכַּר עַד שֶׁהִתְחִיל 'הַטּוֹב וְהַמְּטִיב',

פֶּאָר הַיֵּטב

פוסקים דרדוהו לכתחלה אין לסים לפרני חקוק אלא יסיס בונה וירשלים ואמר בריה
אשר נתן כר, מפל מקום בנה שפבר אפר לפרני חקוק בריאבר כ"ע מודו דכיל לומר רצה
ולתתם אחיז בונה ירשלים, אף אם יסיס בונה וירשלים אמן והתחיל בא"י אדעקמא לומר
בקה רביעית, דריי לחור לראש לבנות הנקב"מ וקרא"ש וקרייל קנטרה דקא כי יסיס
שם פקרי"י מולכו אם נרדס בשנה בראשית ואל ידע איהו ברהק עומד, חזון לראש
איר רחמי וסודי בן שם ופולכות ברי"ח, ובכ"ב שנת שיש לחש לבנות פון וימרי"ם
לש יחש לשלם כר, עת בבאר אשכנז דף כי בשב לסלע דברי"ח איהו חזון בשביל יעלה
לחש הנו בהמה"י ופרסי, עת ט"ז חנוס (חוצה), ולכן יש לומר בחור שאר חנוס כר, ע"ש.

שְׁאֵל בִּיר"כ, אִם טָעָה וְלֹא אָמַר יְצִלָּה וְיִבְרָא, שִׁיאֻמַּר בְּרִידָא אֲשֶׁר נִתֵּן יָמִים
טוֹבִים לִישְׁרָאֵל וְחֻתָּם בְּרִידָא מִקֹּדֶשׁ יִשְׂרָאֵל יוּדָה"כ, וְהָרֵב בְּגִידֵי חֵלֶק וּפְסָק
דְּאֵינוּ חֻתָּם בְּרָ"ה יוֹד"כ, וְכֵן פֶּסֶק הֵמָּא דְּאֵינוּ חֻתָּם דְּהִיר בְּרָ"ח, ע"ש:

בכבוד דאורייתא כו', ואף אי קאמיר לעבנדי חזק' הו"ל סתמננים דחורו' לראש, עין שם. ועי' בהמה"ו, ע"ש: [*] **אומר ביהוה** כו', ומשפט' דאינו אומר קה' שם וסלכות וציון באחרונים, דקא' כנסה, וצדד ש"ל וזמן הרי"ף והרמב"ם דעתם כן, וספק ברכות לטמל, עין שם: [*] ורובא משא"כ בעל הנפים דיאבא וצול דחורו' (אפלו בבמה"ו וצנעה, עין סימן תרפ"ב, ולדעת

משנה ברורה

מציאתי גם כן בנהר־שלוש שהשיג על התגנזאברהם כזה. ותנה קאמת הראשונים כפלי שיטה זו דחזור לראש, שזכרתי למעלה, לבר מהראש ורבו יתום תלמידו, כלם לא יזרו סבא זאת ושלשה ברכות חשובות כחד, וההקרה שהכרתי להראש לחפש דין זה הוא למצא קשית הראב"ד על שיטה זו, דמי גרע מאומר תנאים לאחר תפלה שלא מקרי עקירה צדן, ומשום זה הצדק לתושב, דהיינו ולא מקרי עקירה ככל מקום חזון לראש משום דכלהו ג' ברכות בברכה אריקטא דמי, אבל אין אנו צריכין לזה; אחי, כמו שכתב הפריימג'ים ותפלה־שלוש לנדת רש"י, וגם עין חזונו הרא"ה להלכות הר"ף שפליג גס'כן אהרנב"ד ומתוך קשיתו בפנים אחרים, והוא, שלא דמי כלל לנגיל לומר תנאים אחר תפלה, ותמנענים בתפלה אריקטא דמי, אבל כאן ליכא לימיר תפלות (המט"ב) הוא בברכה אריקטא, וארדבה כאן קדעו לה ביניהם באמן ועשו לנחמה סוף ברכות, ותפוח ביהשוב והמט"ב בברכה, הרי דפלאהו בברכה כפי צמיו לגמרי, וכן כתב במגילת־עז וכן כתב בשיטת קבוצת ברכות, עין שם, ולפי זה לא צריכין כלל לסקנת הרא"ש דג' ברכות חשובות באחת, וארדבה משמע שלא כלל סבא זו, דאי ס"ל בן לא היה צריך למדעו. היצא מדברינו, ולנש"י והרא"ה מוכח ולא סבירא להו סבכת הרא"ש, וגם הלא בלא הכי הראב"ד ותש"ב"א ותרבונו ובה ותחוקת פליגי אעקר דינא דמכור וסבירא להו דגם כשה ברכה וירשלים' ותפוח ביהשוב והמט"ב אינו חזון לראש כי אם לברכת ר'חם', ואף שבה קשה לסמוך עליהם מאחר שרב הראשונים פסקו דחזון לראש ברכת־הפוח בנדת המחבר, כמו שכתבתי למעלה, מפל מקום הינו דוקא בשבכר סים ברכות של תורה ותפוח ביהשוב והמט"ב, ומשום דחשוב בעיקרם נגלם בתפלה דחזון לראש תפלה, וכמו שכתב רש"י והרא"ה, אבל לא בעדמ קאצע ברכת־הפוח ונזכר ששעה דחזון לראש ומשום דג' ברכות חשובות באחת, דזה לא נזכר כלל אף לבעלי שיטה זו, ועל־כן דין זה דמגנזאברהם צריך עיון גדול למעשה: * **בין פלגיה**, ואף־על־גב דלגבי תפלה ויר, אבל להוסיף ברכה אפלו פלגיה נמי [טורן]. ועין רש"ב"א שלימי פרק תפלה דברייטש, וכן מסתפק הפריימג'ים, עין שם. אמנם לדינא נראה דיש לסמוך אהני בהלכות ראש־תושב ובפסקי רא"ז לברכות, ע"ש, וכן הוא ברבנו יתום דדיני ברכות הפרות והמפזות שהם בלי חתימה, ומשמע דעל־כיל פנים פוטם בשם דסבירא להו לדינא שהיא ברכה גמורה אף לענין חתימה כמו שכתב ויוס'טוב והרזק והראב"ן והאשכול לסד גרסא במקרא ותוספות רבנו יהודה והאור נרע סכים לזה לדינא, אף שבא"ש לא הכריע בהדיא, ואף שאין אנו נוהגין פן לענין דסבירא להו שאין חתום, אין ספק אחד שכתב בהדיא שם פתיחת הברכה הוא יא פתיחת ברכת ראש־תושב שם ומלכות, וכו', וכן הדין בהלכות וירא לדינא מגנזאברהם שהתמה על זה, דכי אסור לומר תנאים שיש בהן חתימה שהמה?

ודעתו מהם ופתח ב'הטוב והמטיב', דמי לעקירת וכלים בתפלת
 שמונה-עשרה דחזרו לראש אם טעה באיזה דבר. ואם טעה בברכה
 רביעית, כגון שלא אמר בה שם ומלכות, אף-על-פי שכבר גמר
 אותה אינו חוזר אלא ל'הטוב והמטיב', שהיא ברכה בפני עצמה
 [מ"א ושי"א]: ז (כה) **אומר ברוך שנתן**. עין בבאור הלכה
 שברננו בשם רב הפוסקים דגם אותה צריך לומר בשם ומלכות⁽¹⁸⁾:
 (כו) **מפני שאינו חייב וכו'.** ודוקא בשבת וביום-טוב שמחזיב
 לאכל דוקא פת, ואם-כן חייב ברכת-המזון קבוע הוא בימים האלה,
 לכן תקינו רבנן לעכובא גס-כן להזכיר שם מעין המאריך⁽¹⁹⁾, וכמו
 בתפלה, אבל בראש-החודש, אף-על-גב שאסור להתענות בו, מפל
 מקום אינו מחזיב לאכל דוקא פת, ואם-כן אין חייב ברכת-המזון
 קבוע⁽²⁰⁾, ורקאי לא תקנו חכמים הנזכרת מעין המאריך שלו לעכובא
 בברכת-המזון, ועל-כן אם שכח אין צריך לחזור. וכתב המגן-אברהם
 והוא הדין ביום-טוב, יותר מסעודה אחת ביום וסעודה אחת בלילה
 שמחזיב לאכל, אם אכל ושכח להזכיר מעין המאריך בברכת-המזון
 אינו צריך לחזור, כמו בראש-החודש, אם לא כשלא אכל הסעודה
 בלילה שמחזיב לאכל ביום שפטים, כדלקמן בסימן תקכט במשנה
 ברוכה סעוף-קטן יג, דאז אפילו בסעודה שניה חזרו⁽²¹⁾ [פמ"ג]:
 (כז) **וחלי-המועד דינו בראש-החודש.** לענין שאין צריך לחזור, והוא
 הדין לענין שאם נזכר קדם שהתחיל 'הטוב והמטיב' אומר "ברוך
 אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן (יט) מועדים לעמו ישראל לששון

קָמָא לֵן דְּצִין מְפֻזְרִין אוֹתוֹ אִם שָׁכַח 'צִלְעָה קְבוּא' בְּלִיל רֵאשִׁיתוֹ, הֵי מַלְיָ
שֶׁחֹר מִה שֶׁכֶּתֶב בָּהֶּ (23): * אֹמֵר בְּרֹחַ שְׁמֵן וְכוּ'. עַן בְּשֶׁעֲרִיתִּי שֶׁכֶּתֶב בְּשֵׁם
וּבְקִמָּא דְּכֶתְבוּ בְּהֵרָא דִּהְפָּתִיחָה צִרְיָה לְהִיחַת בְּשֵׁם וּמַלְכוּת, הִלָּא הִפָּה הַשְׁבִּילִי-
שְׁבָה, וְכֵן מִרְכָּה מְחֻסָּפּוֹת רִבְנֵי יְהוּדָה מִה שֶׁכֶּתֶב בְּטַעְמָא דְּצִינָה חֹתֵם מִשְׁחָה
וּמַלְכוּת, וְכֵן מִשְׁמַע בְּשִׁטָּה מְקַבֵּצָה שֵׁם, ע"ש, וּמַלְכֵּךְ זֶה שֶׁ עוֹד חָבֵל רֵאשִׁיתוֹ
וּנְמֻיָּלָא דְּכֻזָּא כֹל-שֶׁכֶן דְּצִרְיָה לְהִיחַת בְּשֵׁם וּמַלְכוּת בְּהִפָּתִיחָה, הִלָּא הִפָּה הַבָּה
בְּשֵׁם הַיְרֻשָּׁלַיִם וּבְחֻסָּפֵי הָרָא"ש מְצֻדָּה גַּם-כֵּן הֵי, וְכֵן כֶּתֶב הַשּׁוֹר שֶׁאֲבוֹי הָרָא"ש
הִימָּה, עַל-בִּלְפָּנִים הִפָּתִיחָה צִרְיָה לְהִיחַת בְּשֵׁם וּמַלְכוּת, וְאַחֲרָיִם שֶׁאָף לֵב הֵי מִפְּסִי
כֹּל מִלְּכוּת, וְאַחֲרָיִה, וְהִבָּה מְחֻסָּפִים דְּקִימֵי מִשְׁחָהוּ וְאַחֲרָיִם חִתִּיקָה כֶּתְבוּ
וּבְסֵפֶר מַעֲשֵׂה רַחֵם שֶׁחֲרָבָה הַגְּדוּלָּה חֲזִירָאֲדָם: * וְאִין לֹאֲמֹר לְכַלְכֵּל.

[illegible]